

Kirjallisuutta

Uusi kansatieteen sanasto

TOIVO VUORELA *Kansatieteen sanasto* (Tietolipas N:o 13). Julk. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1958. 112 s.

Ensimmäisen suomalaisen kansatieteen sanakirjan ilmestymisestä on jo ehtinyt kulua yli 70 vuotta. Vuonna 1885 A. O. Heikel näet julkaisi 56-sivuisen »Kansatieteellisen sanaston kuvien kanssa... Kalevalassa mainittujen esineitten selvittämiseksi» ja ilmoitti tähtäävänsä laveampaan kansatieteelliseen sanastoon, josta tulisi »tutkivan nuorison käsikirja». Kalevala on sen jälkeen saanut oman sanakirjansa (Aimo Turunen, Kalevalan sanakirja, 1949), ja suomalaista kansatieteen asiansanakirjaa suunnitellaan parhaillaan uusin voimin.

Vuonna 1925 Ilmari Manninen saattoi julkisuuteen virolaisen »etnograafilinen sönastik»-kirjansen. Se oli epäilemättä saanut alkusysäyksen siitä, että virolaisenkin kansatieteen alaan kuuluvien ilmiöiden sanasto oli havaittu niin erikoislaatuiseksi, että siihen oli perehdyttävä alusta pitäen, ja eri murteiden edustus oli todettu niin kirjavaksi, että kirjakielisten ilmausten löytäminen vaati tarkkaa harkintaa.

Toivo Vuorelan ryhtyessä laatimaan suomalaista Kansatieteen sanastoa oli sellaisen tarve ilmeinen. Yhä vähemmän on nuorena ja keski-ikäisessäkään polvessa niitä,

jotka lapsuudestaan tuntevat uuden ajan murroksen takaista kansanelämää. Kansatieteellinen kirjallisuus on lisääntynyt ja sen käsitepiiri muuttunut, moninaistunut ja täsmentynytkin. On syytä iloita siitä, että tämä ala nyt on saanut ajan tasalla olevan ja — sanottakoon se heti — asian tuntevan oppaan.

Kirjan ulkoasu on myös ajan tasalla. Tietolippaan pieni koko on kätevä. Kauniisti suunnitellut kannet ja artikkelieihin liittyvät piirrookset ovat Kansallismuseon piirtäjän Pentti Hammarbergin taidokasta käsialaa.

Teoksen 112 sivulle on saatu mahduttamaan 2574 sana-artikkelia. Aineellisen ja tapaetnologian piiriin kuuluvien sanojen lisäksi on otettu mukaan kansanrunoudentutkimuksen, arkeologian ja historian tutkimuksen käyttämiä oppisanoja ja käsitteitä. Kirjoittaja on pyrkinyt löytämään keskeisen erikoissanaston. Tästä vaikeasta tehtävästä hän on suoriutunut monessa suhteessa kiitosta ansaitsevalla tavalla. Ei todella ole ollut helppoa suunnistaa kansanmurteidemme aarnioissa. Tämän muistaen ne huomautukset, joita seuraavassa esitetään, eivät merkinne kovin paljoo ja ovat osaksi makuasioita.

Hakusanat näyttävät valitun sitä silmällä pitäen, että kansatieteellistä kirjallisuutta lukeva henkilö helposti löytää hänelle oudon sanan. Mutta se, joka hakee tuntemansa sanan synonyymeja, ei niitä aina saa tietoonsa. Esim. *jalkine*-sanana kohdalla synonyymeja kyllä luetellaan, mutta *housut*, *lakki*, *päähine* ja *takki* puuttuvat hakemistosta. *Aura*-sanasta pääsee hyvin eteenpäin eri tyyppeihin ja osien nimityksiin, mutta *nuotta*-sanaan ei liity vastaavia viittauksia. *Reki* nimityksiin selostetaan jotenkin yksityiskohdaisesti, mutta *vene* puuttuu: sitä koskevat tiedot ovat *pääksy*-, *teljo*-, *tuhtoy*m. sanojen kohdalla. Muutenkin näyttää siltä, että maatalous ja rakennukset on esitetty tasapainoisemmin kuin esim. kalastus ja tekstiilit.

Kirjoittaja huomauttaa, että hakusanojen valinta olisi saattanut olla toinenkin kuin teoksessa esiintyvä. Suppeaa kokoelmaa varten on ollut pakko suorittaa ankaraa karsintaa. Näin ollen aivan tavallisia sanoja on jätetty rohkeasti pois. Haemme turhaan mm. *vihtaa* ja *äestä*, mutta *vastan* ja *karhin* löydämme. Myös puuttuvat sellaiset eri merkityksissä käytetyt sanat kuin *kutoa*, *nitaa*, *punoa*. Tekijä kai arvelee, että niitä on riittävästi selostettu Nykysuomen sanakirjassa. *Jahti*, *kutteri*, *kuunari* ja *priki* on otettu mukaan, mutta *kaljaasi*, *kalapaatti*, *verkko-paatti*, *fregatti* ja *parkki* puuttuvat. *Ryhmäkylä* ja *mäkiasutus* mainitaan, mutta ei *rivikylä* eikä *vaara-asutusta*; *maaginen*, *mana* ja *orenda* ovat mukana, mutta ei *pyhä* eikä *tabu*.

Kun on kysymys ilmiöstä, jolla on monta nimitystä, on täytynyt löytää päänimitys, jonka kohdalla sana selitetään. Tasavertaisissa tapauksissa tekijä on selviytynyt valitsemalla selityssanaksi aakkosjärjestyksessä ensimmäisen. Siitä syystä selitys on sattunut esim. länsisuomalaisen *hahtuva* (itä-

suom. *leve*, *leper*e), *kaide* (itäsuom. *pirta*), *kudinvarras* (itäsuom. *neulepuikko*), eteläpohjalaisen *jämsi* (vars.-suom. *vitsain*), *lusikkahaukka* (muualla *-häkki*, *-kaha*, *-kalkku*), hämäläisen *ahentausta* (satak. *lava* (*nalusta*)) ja itäsuomalaisen *sukkula* (länsisuom. *syöstävä*) sanan kohdalle. Menetelmä ei kuitenkaan ole johdonmukainen. Ahdasalainen *viula* 'nauhapirta' on saanut etusijan paljon yleisemmän, mutta tavalliselle lukijalle kuitenkin oudon *tuhta*-sanan sekä aakkosjärjestyksessä aikaisempien *mytkän* ja *nauhapirran* rinnalla, samoin *vinikka kalkku*-sanaan nähden. Tässä yhteydessä voisi kysyä, eivätkö *kerros-sänky* (*ylissängyt*) ja *leipilapio* tai *piakka* olisi olleet sopivampia pääsanoja kuin suppealaiset ja murreasuiset *korikos-sänky* ja *kerähtä*? Viimeksimainituissa sanoissa käytettyä menetelmää noudattaen meidän olisi pääsanaksi pitänyt myös valita esim. *heleet* ja siinä viitata *hila-aisoihin* ja *kakkuloihin*.

Tekee myös mieli kysyä — poiketaksemme syrjään kirjan varsinaisesta esittelystä —, ovatko sellaiset tutkimuksiin pesiytyneet oudot sanat kuin *lamosalvos*, *sauvakirkko* ja *vöylliset* tarpeellisia tai suotavia. Eikö jaotus *salvosrakenne* (ruots. *knuttimring*, saks. *Blockbau*) — *patsasrakenne* (saks. *Ständerbau*) alajaotuksineen (*varhopatsas* ruots. *skiftesverk*, *pystypalkki* ruots. *resvirke*, *ristikko* ruots. *korsvirke*) ole luontevampi ja vastaa eri rakennusmuotoja paremmin kuin *lamosalvos* — *pystysalvos*? Sauvakirkko on orjallinen käänös ruots. *stavkyrka*, norj. *stavkirke* -sanoista ja luo väärän mielikuvan tällaisen kirkkotyyppin rakennushirsistä. Juhani Rinne käytti *pystypalkkikirko*-sanaa. Myös *patsaskirkko* viittaisi noiden komeiden puukirkkojen rakennusteknilliseen erikoisuuteen. *Vöyllisten* sijasta suosittaisimme *vöyllisiä*, josta on murretietojakin useilta alueilta.

Suppea-alaisia murre sanoja on otettu mukaan vain joitakin, ja viitteet maakunnallisiin eroavuuksiin ilmoitetaan tarkoitettuna ainoastaan vihjeiksi. Näissä tulee ilmi tekijän mielilymyyset eteläpohjalaiseen aineistoon. Olen pistokokein laskenut, että pohjalaisuuksia on nimetty lähes kaksi kertaa enemmän kuin karjalaisuuksia ja noin neljä kertaa enemmän kuin hämäläisiä tai varsinaissuomalaisia erikoispiirteitä. Toisinaan on ilmiö, vaikka se tunnetaan laajalti muuallakin, merkitty eteläpohjalaiseksi [esim. *kokki* (vrt. *kokko* 'ullakko'), *kuupano* (vrt. *kuupana*), *lutti*, *rasat*, *trusa* s.v. *rusa*], keskipohjalaiseksi (*tuiju* s.v. *kitupiikki*), peräpohjalaiseksi (*aura*, *uppi* s.v. *saitta*) tai varsinaissuomalaiseksi (kaareva *niskaies*, *nuottakuningas*).

Toivo Vuorelan sanaston erityisenä ansiona pitäisin sitä, että sanojen merkitysten määrittely on suoritettu joustavasti eri lähtökohtia hyväksi käyt-

täen ja turhaa tietelyä karttaen. Hyväänä apuna on ollut Nykysuomen sanakirja, josta eräät selitykset on voitu ottaa suoraan. Teokselle on eduksi, että artikkeleihin on voitu liittää runsaasti piirroksia. Kuvat on valittu siten, että ne muodostavat kansatieteen opiskelijan välttämättömät alkeistiedot. Kirjalla tulee ilmeisesti olemaan pysyvä merkitys opiskelijain apuneuvona.

Jos sanastossa olisi toteutettu se periaate, että kaikki tärkeimmät tunnetut asiat olisi otettu mukaan ja selitetty päänimitysten kohdalla, siitä olisi tullut normatiivinen suuremmassa määrin kuin nyt. Se olisi kuitenkin aiheuttanut paljon lisätyötä, ja teoksen koko olisi paisunut. Suurten suomalaisten ja pohjoismaisten, vieläpä eurooppalaisten kansatieteellisten asiasanakirjojen ilmestymistä odoteltaessa tohtori Vuorelan sanasto hyvin täyttää tämän hetken käytännöllisen tarpeen.

NILO VALONEN